

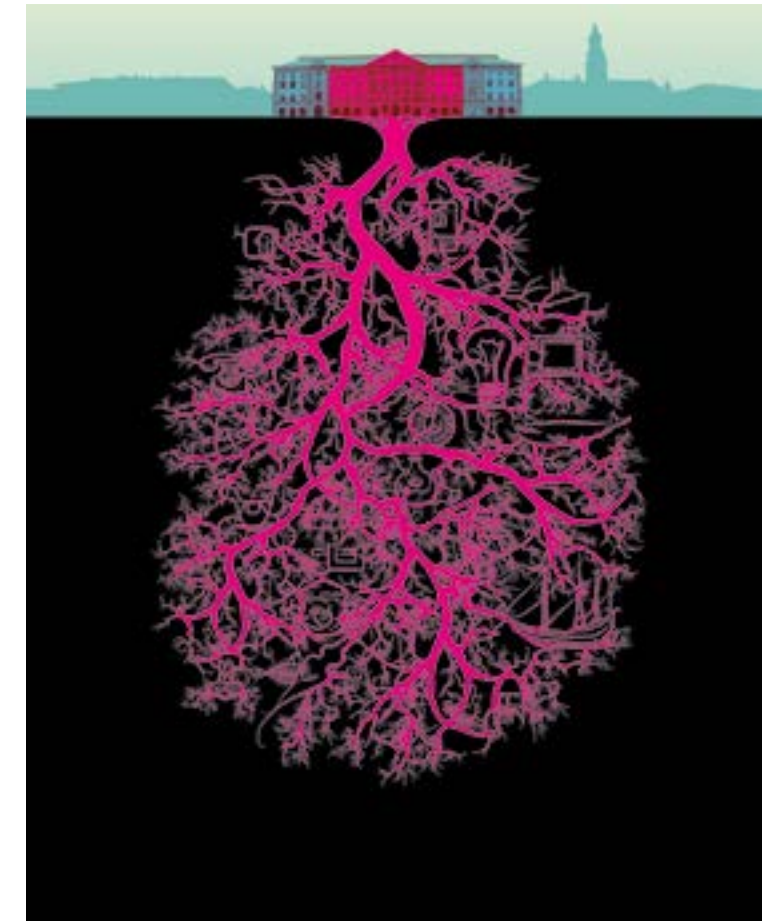
Fredrika Bremers skrivbord - en essä

Marie Hellervik
2018
Version 1

I december 2011 fyllde Göteborgs stadsmuseum 150 år. Det var i strikt mening inte riktigt sant. Egentligen var det Göteborgs Museum som fyllde, men det finns inte kvar längre. En sammanslagning av flera museer gjordes under 1990-talet och ur askan likt fågeln Fenix uppstod Göteborgs stadsmuseum. Men det var i samma hus, Ostindiska Huset vid Norra Hamngatan som Göteborgs Museum grundades för 150 år sedan. 2011 uppmärksammades detta genom stor retrospektiv utställning om museets historia - Om 150 år!

Utställningen fanns högst upp i den så kallade Wilsonska flygeln där tidigare den Furstenbergska samlingen ställts ut. Lokalerna uppfördes på 1800-talet och var tänkt att fungera som museets konstgalleri. Konstsamlingen flyttades senare och finns idag i Göteborgs Konstmuseum vid Götaplatsen.

Affisch till utställningen Om 150 år

Bild från utställningen Om 150 år

2011 års utställningen delades upp i tre olika sektioner. Första delen visade museets 1800-talshistoria, tillblivelsen och de första samlingarna. Andra delen 1900-talet, synen på kulturhistoria, några större insamlingsprojekt och vikten av pedagogik. Tredje och sista visade 2000-talets arbeten och ställde frågor om vilket museum vi har idag men också vilket museum vi vill ha om 150 år. Titeln var därför klurig och syftade både framåt och bakåt. Den har Göteborgshumor i sig om man så vill.

I skuggan av männen

Arbetet med utställningen visade sig vara svårare än vi trott. Historien var lång och brokig. Många olika samlingar har funnits inom museets väggar och många har bidragit till historien. När vi skulle försöka rekapitulera vad som hänt insåg vi att museets tidiga historia handlade i stort sett om män. Den var dessutom nästan uteslutande skriven av män. Många män. Ännu flera män. Frågan blev om historien var så enkel?

Vi började forska och hittade föremål i samlingarna undantagen från regeln om män. Inte många. Bland annat fanns det verk av konstnären Amalia Lindgren. De var några av de första förvärven till det som senare kom att bli konstmuseet och på något vis var det fint att åtminstone några verk av kvinnliga konstnärer köptes in på 1800-talet. En av hennes målningar lånades också in till själva utställningen. Och så var det Fredrika Bremers skrivbord.

Fredrika Bremers skrivbord, GM:131

Det där skrivbordet slog an en sträng hos mig. Jag ville absolut att det skulle vara med i utställningen. Det var så typiskt och intressant på flera sätt.

Det är ett vackert, om än något slitet skrivbord. Det vittnar om klass, popularitet, kvinnohistoria och en samtid.

Jag började fundera över en historia jag läst tidigare. Den handlar om författaren Thomas Manns skrivbord. Mann ställde sig kritisk till nationalsocialismen som han beskrev bland annat genom: ”en jättevåg av excentriskt barbari och ... primitiv råhet”. Efter att ha bott i Schweiz ett tag blev situationen ohållbar och Mann emigrerade till USA 1938. Hans hus konfiskerades i Tyskland men Mann hade en egenhet. När han for runtomkring i olika länder så ville han gärna ha sitt skrivbord med sig. Tyvärr blev skrivbordet kvar i Schweiz och det tog lång tid innan han kunde få det efterskickat till USA. Tillspetsat kan man kanske säga att Manns skrivbord var hans vuxna snuttefilt. Han skrev inte lika gärna utan det. Först var historien för mig mest kuriös men sedan for tanken vidare.

Thomas Manns skrivbord

Personal vid museer vill gärna samla föremål med anknytning till kända människor. Känd i den här meningen betyder inte alltid kändis, utan känd för att en vet namnet på den som använt eller ägt föremålet. Och här finns en rangordning. Vissa föremål är mer betydelsefulla för vissa yrkesgrupper. När det gäller musiker är ofta instrument mer intressanta, kungar dess regalier och författare dess skrivbord. Hur i all världen kom det sig då att Fredrika Bremers skrivbord fanns i samlingarna? Skrivbordet var också det enda som fanns i samlingen som ägts av Fredrika Bremer. Vad hade hon och Göteborg med varandra att göra?

Proveniensen

Historien var inte riktigt så enkel som jag först trodde. Det är den aldrig. Skrivbordet kom till museet redan 1868. Det är tidigt om man betänker att museet grundades 1861 och Fredrika Bremer dog 1865. När det kom skrevs det in i inventarielistan som GM:338. Detta ändrades några år senare av en annan intendent vid en omorganisation av föremålen och då kom skrivbordet att få inventarienummer GM:131 vilket det har idag.

127	✓	127	K	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
128	✓	128	H	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
129	✓	129	H	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
130	✓	130	J	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
131	✓	131	M	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
132	✓	132	J	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
133	✓	133	H	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
134	✓	134	K	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
135	✓	135	K	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.
136	✓	136	K	Lösslutet, som brukat ägna till Mann. H.	1875 af J. d. d.

Sedan tidigare hade jag intresserat mig för Sven Adolf Hedlund. Han var en av grundarna till museet. Det är känt att hans tankar och syn på personlig utveckling, politik etc inte låg långt borta från Fredrika Bremers. Kunde han ha något med förvärvet att göra? Vi vet sedan tidigare att hans kontakter haft betydelse för andra förvärv till museet och Hedlunds kontaktnät var stort, intellektuellt och intensivt. Kände han Fredrika Bremer? Skrivbordet kom till museet 1868 men hon dog redan 1865. Vid närmare studier av museets ackvisionsliggare visade att skrivbordet förvärvats från Sophie Ahlbom och inte från Fredrika Bremer själv, eller från den senares dödsbo. Men vem var Sophie Ahlbom? Det var dags att börja från början.

Göteborgs stadsmuseums accessionsliggare

Dokumentation

Sökandet började i museets olika typer av liggare och dokument för att eventuellt hitta mer information om förvärvet av skrivbordet. I accessionsliggar- en hittar man information i kronologisk ordning. Där finns uppgifter om när ett förvärv skett, vad det är, från vem och om det varit en gåva eller ett köp. För att få närmare information om själva skrivbor- det måste man gå till de så kallade lappkorten – en slags dokumentationskort. De är tematiskt indelade och har ibland fotografier. Kuriosa men just konsten att fotografera museiföremål är gammal och redan på 1800-talet fanns det en fotoateljé i museet. Men lappkortet var något av en besvikelse och gav ingen ytterligare information.

Andra sammanhang

Vilka andra vägar fanns då att undersöka? Hade skrivbordet varit utställt tidigare och i så fall i vilket sammanhang? Arkivet och dokumentation över tidigare utställningar utforskades. Där fanns några bilder. På bilden kan en se skrivbordet till höger, ett representativt föremål för tiden runt 1800-talets början. Fotografiet härrör inte från en utställning om Fredrika Bremer utan om tidstypiska möbler

verka speciellt - att en möbel ställs ut som stilexem- pel, inte i relation till användaren, men det är inte ovanligt.

Bild över gammal utställning, GM:131 ses till vänster

Uppgiftsboken

Uppgiftsboken gav annan information. I den kan en hitta omständigheter kring själva förvärvet, tid- ningsartiklar och annat smått och gott. Här började det hända något.

Skrivbordet hade testamenterats till Sophie Ahlbom och hon hade senare givit, eller att det kommit till Göteborgs Museum, via hennes dödsbo. Sophie Ahlbom dog 1868, samma år som förvärvet. Det framkom också att hos en familj Stebelius skulle det finnas ett skrivbord till, precis lika dant. Det hade förvärvats via informationskällans släkting Maja Bremer. Vem var hon? Hur var hon släkt med Fredrika Bremer? Var hon ens det? Och hur kom skrivbordet i hennes ägo? Sedan skulle det finnas ytterligare ett på prins Eugens Waldemarsudde. Nu

började det bli förvirrande på riktigt. Hur många Fredrika Bremers skrivbord kunde det finnas? Skrivbordet hade kommit till museet via Sophie Ahlbom. Så mycket stod ändå klart.

Artikel från uppgiftsboken

Fredrika Bremer och Sophie Ahlbom

Varför testamenterade Fredrika Bremer sitt skriv- bord till Sophie Ahlbom? Sophie Ahlbom levde 1803 - 1868 och var i princip jämgammal med Fredrika. De umgicks åtminstone sedan tidigt 40-tal.

Båda var ogifta konstnärer. Ahlbom var målare och grafiker – hade också en fotoateljé, men hon hade också skönlitterära ambitioner. Hennes första pu- blicerade verk, diktsamlingen Främlingarne knöt an till Bremers Grannarne. Sommaren 1841 lämnade Ahlbom sin självbiografi till Bremer för bedömning. Bremer skriver till Ahlbom:

”Det skulle fordras mycket lite till för att teckningen blefve ändamålsenlig för ett större publicum. Ka- rakterer, en mängd sköna och sanna äkta poetiska tankar, formen liffull och vexlande, framför allt an- dan så ren och ädel, kunna icke vara bättre! Likväl känns det att förf. ännu ej fullt brutit sig igenom--- taflan saknar fullbordan. Och huru skulle det vara annorlunda? Författaren har ju sjelf knappt hunnit sin medelålder...”

Bremer tog hand om manuskriptet och det finns fortfarande bland hennes papper. Bremer och Ahl- bom fortsatte att umgås.

Sophie Ahlboms barndom i Västerås var en annan än Fredrika Bremers. Sophie var dotter till guldsmeden Anders Efraim Ahlbom och Anna Catharina Karth. Det visade sig att Sophie var en skicklig tecknare och hon sattes i lära hos en kopparstickare. När Sophie var 19 år dog pappan och efter det drev hon och hennes syster Gustava en flickskola under 10 år. Parallet med detta var hon också yrkesverksam som gravör.

Vid 29 års ålder flyttade hon och familjen till Stockholm. På så vis fick Sophie bättre förutsättningar för att lyckas med sitt arbete.

Det är oklart hur Fredrika Bremer och Sophie Ahlbom lärde känna varandra. Det finns som sagt uppgifter att deras bekantskap gick tillbaka ända till tidigt 1840 tal och att deras umgänge pågick i nära 30 år.

Sophie Ahlbom var aktiv i Josefina Delands förening för inrättandet av en pensionsförsäkring för kvinnor. Hon var även sekreterare i Svenska lärarinnors pensionsförening 1859-1864. Hon var med andra ord intresserad av frågor som handlade om kvinnors självständighet och ekonomiskt oberoende.

Vid samma tid, 1856, gav Fredrika Bremer ut romanen Hertha. Den väckte stor debatt och möttes av en hel del kritik. I Aftonbladet trycktes ett försvar till romanen undertecknad Lars Johan. Flera trodde att det var Lars Johan Hierta som skrivit recensionen då han var ansvarig utgivare för tidningen men bakom namnet dolde sig Sophie Ahlbom och Aurora Johanna Trottet. Vänskapen sträckte sig längre än artiga visiter. Den handlade om kvinnor som stöttade varandra i en tid där det var allt annat än självklart med självständiga ogifta kvinnor och den handlade om aktiva handlingar.

Bonheur du jour

Till skrivbordet igen. Det är av en speciell form, utgår ifrån väggen istället för längs med. Typen kallas för bonheur du jour och ansågs länge vara speciellt lämplig för kvinnor. Det slog igenom stort i Frankrike under 1700-talet och det finns en rad praktfulla möbler kvar i omlopp från den här tiden. Bremers skrivbord är av en enklare form med dragjaulusier.

Det är 110 cm högt, 82 cm djupt och 75 cm brett, med andra ord är det ett litet skrivbord. Det är gjort av valnöt och framtill på skivan finns en infällning av läder. Den bakre delen skivan finns ett skåp med dragdörrar. Bordet har en rak sarg med draglåda med runt nyckelskydd och två handtag i form av runda ringar av mässing. Skiva, sarg och draglådan är kantade av mässingslister. Benen är fyrsidiga med avsmalnande ben med räfflade kanter. Nedtill är de mässingskodda och på yttersidorna ornerade med tre droppar av mässing.

Skrivbordet har en liten plakett framtill på skivan. Den tillkom troligen i samband med förvärvet. På den står: Fredrika Bremers skrifbord af henne testamenteradt till Sofie Ahlbom hvilken åter testamenteradt det till Göteborgs Museum 1868.

Skrivbordet är en nätt möbel och egentligen enkel till sin utformning men vittnar samtidigt om kvalitet och stilmedvetenhet. Det är gjort av valnöt, ett lämpligt material till den här typen av möbler. Valnöten kom att ersätta eken i flera fall när det gällde möbeltillverkning under 1800-talet. Materi-

.alet hade introducerats i nordén under barocken via bland annat England och Holland. Det användes ofta i fanér och ansågs finare än de inhemska träslagen såsom furu och björk. Valnöt blev därför vanligt inom borgerskapet. Det var också uppskattat för den varma tonen och vackra ådringen.

Och så var det frågan om författares skrivbord. Ett annat känt författarskrivbord är August Strindbergs. Om man besöker hans hem i Stockholm ger det en intressant bild av vem han var. Strindberg var pedant i så måtto att inget fick ändras på hans skrivbord och pennorna ligger än idag kvar i minutiös ordning. På Göteborgs stadsmuseum finns bara Fredrika Bremers skrivbord, ingenting annat, inga pennor, pennställ eller papper.

Selma Lagerlöfs skrivbord finns också kvar. Det kan en se vid ett besök på minnesgården Mårbacka i Värmland. Hon var en brevskrivare av rang men hennes skrivbord är välorganiserat och prytt av ett par kandelabrar. Undrar just hur det såg ut på Fredrika Bremers?

Selma Lagerlöf vid sitt skrivbord

Till vänster: August Strindberg vid sitt skrivbord

I jakten på information hittades andra skrivbord. Skrivbord som ska ha tillhört Fredrika Bremer. Vad hände med det skrivbordet?! Vad hände med tanken om det unika skrivbordet som alla de viktiga texterna skrivits vid? Var det min egen jakt på skatten som spelade mig spratt? Att bli lite, lite besviken av insikten att föremålet på Göteborgs stadsmuseum var ett bland andra? Är inte det själva idén med det kulturhistoriska arbetet – att hitta samband och sammanhang? Här satt jag nu, aningen besviken fastän min själva grundtes om kulturhistoria faktiskt låtit sig bevisas.

Fredrika Bremers skrivbord på Nordiska museet

Västra afstign fick den armenistefrig Bremer indigen en egen arbetstank
uppe på vinden i Stockholms. Söstran delade den dock med systern.
Hennes skrivbord står idag på Årsta, hennes mest varaktiga hem.
Foto: Nisse Petersen

Årstaskrivbordet

Skrivbordet på Walde-marsudde

Fredrika Bremer

Fredrika Bremers släkt lär ha kommit från Bremen i samband med att en handlare Isac Bremer (1683-1713) flyttade till Västerås. Där gifte han sig med Anna Hult född 1687. Deras son Jacob Bremer (1711-1785) flyttade till Finland och blev skeppsredare i Åbo och i hans andra gifte med Ulrika Fredrika Salenius (1746-1798) föddes sonen Karl Fredrik. Brukspatron och grosshandlare Karl Fredrik Bremer (1770-1830) och hans hustru Birgitta Charlotta Hollström (1777-1855) blev föräldrar till Fredrika som var näst äldst av sju syskon.

Fredrika växte upp i Stockholm dit familjen flyttade 1805. Fadern hade varit en av Finlands mest framgångsrika affärsmän, familjen var mycket förmögen och köpte förutom en paradsvåning i huvudstaden, det anrika godset Årsta slott. De ägde även Nynäs gård och bodde där under tiden som det förfallna slottet upprustades. Liksom i andra välbärgade familjer undervisades Fredrika och hennes syskon av en guvernant i hemmet. Fadern var auktoritär och tungsint men gentemot familjen känslostyrd och lynnig, medan modern var en societetsdam med fransk fostran. Redan vid åtta års ålder fick Fredrika börja skriva fransk vers. Som barn reage-

rade hon ofta upproriskt vilket ansågs tyda på ett konstnärligt temperament. Moderns uppfostran var mycket sträng och varje morgon fördes Fredrika och hennes systrar in till henne för att niga och kyssa hennes hand och de skulle äta minimalt för att bli graciöst ”zefyrliknande”, eftersom deras framtid vilade i att bli förnämnt bortgifta.

Fredrika vistades alltsedan barndomen mest på familjegodset Årsta där hon på 1820-talet och framförallt efter faderns död 1830, med en religiös övertygelse ägnade sig åt att förbättra livet för traktens många fattiga och sjuka. Hon utvecklade samtidigt sina konstnärliga och litterära färdigheter och påbörjade trilogin Teckningar utur hvardagslivet. Romanen tillkom under påverkan av den brittiska brevromanen, Jeremy Benthams utilism, platonskt influerad humanism, Friedrich Schiller, och Johann Gottfried Herder. Efter debuten av denna skildring där bland annat familjen H ingår och som mest grundar sig på hennes egna erfarenheter, vann hon ett utbrett erkännande. Hennes andliga tänkande utvecklades när hon som brevvän med Per Johan Böklin, rektor i Kristianstads trivialskola, där Fredrika vistades som elev 1831, utbytte religiösa och filosofiska frågor. Böklin, sedermera kyrkoherde, förblev hennes närmaste vän resten av livet. Deras

korrespondens finns utgiven av Klara Johansson och Ellen Kleman i Fredrika Bremers brev 1-4 (1915-20). Han friade till henne vid ett flertal tillfällen, men hon tackade nej. Fritz von Dardel berättar i sina Minnen om sitt första sammanträffande med Fredrika år 1833. Hon är, skriver han:

”till det yttre liten och ful och en smula missbildad men hon har en mild behaglig röst och en angenäm konversation. Hon kan dock framställa ganska besvärliga frågor - så ville hon helt plötsligt hava reda på, om jag var religiös.”

Citatet med inslag av negativa attribut avslöjar den för manligheten begynnande rädslan, att kvinnan genom att förkovra sig kunskaper skulle frigöra sig ur sin traditionellt underdåniga roll och därmed förändra tillvaron. Samma år i juli 1833 dog hennes syster Hedda efter en tids sjukdom under svåra plågor, som givetvis än mer påverkade hennes existentiella funderingar.

När Böklin hastigt gifte sig 1835 drog Fredrika sig undan sällskapslivet, men deras korrespondens fortsatte snart liksom tidigare. Under långa perioder var hon nu bosatt hos grevinnan Stina Som-

hielm på Tomb i Norge där hon skrev ett av sina mest kända verk; romanen Grannarne (1837). I likhet med hennes övriga prosa är den delvis självupplevd med inslag av hennes egna förhoppningar. Den förnyar samtidens språk genom att låta romanens berättare vara mindre påträngande och därigenom mer objektiv och mindre uttalat moraliserande. Vid romanens tillkomst hade hon studerat Goethe.

Även den följande romanen, Hemmet (1839), bär influenser av Goethe. Mest påfallande med denna är dock systerskapet, som utan idealisering av personer framhåller gemenskapens betydelse och då särskilt för ogifta kvinnor. Hennes romaner är i regel skrivna med en synlig, kvinnlig berättare och kvinnliga huvudpersoner med fadersrelationen och familjen som huvudmotiv. När Fredrika återvände till Stockholm 1840 hade hon blivit internationellt känd. Hon skrev nu sin första icke skönlitterära bok; Morgon-väckter (1842), en religiös idéskrift i den aktuella debatten. I Stockholm fortsatte hon det välgörenhetsarbete hon arbetat med i yngre år och bröt sin isolering genom att delta i det högborgerliga och intellektuella umgängeslivet. En av hennes goda vänner var Erik Gustaf Geijer och hon umgicks även med Esaias Tegnér. Hon var också en nära vän till Malla Silfverstolpe.

Torsten Rudenschöld

Torsten Rudenschöld föddes på Riseberga i Närke, där morfadern Olof Svensson Hedengren var brukspatron med mormodern Brita Maria von Hofsten.

Efter att han 1811-1816 studerat i Uppsala, blev han underlöjtnant vid Skaraborgs regemente, men lämnade 1824 krigstjänsten med kaptens avsked. Rudenschöld blev påverkad av Manhemsförbundets medlemmar. Han köpte därför ett litet hemman i Värmland, just i den trakt där förbundets huvudman C.J.L. Almqvist försökte leva ett idylliskt odalmannaliv. När Rudenschöld flyttade dit hade dock de flesta av förbundets medlemmar ledsnat och dragit sig tillbaka.

Även Torsten Rudenschöld lämnade trakten och var under en tid upptagen med lantbruk i Västergötland. 1830 tog han plats som förvaltare vid Stjernfors bruk i Värmland, vilket tillhörde Uddeholmsbolaget. På godset hade många hade det svårt och det väckte hans medkänsla. Han ville minska de fattigas arbetsskyldighet och förbättra levnadsvillkoren; men det blev inte så och då lämnade Rudenschöld sin lågt betalda befattning och flyttade till grannskapet av Läckö kungsgård, som hans äldre bror, Carl Rudenschöld hade. Där öppnade han en skola, i vilken han tog emot några vänners barn.

Men omsorgen om hans familj tvingade honom till ytterligare arbete. Han ägnade sig åt jordbruk igen men det gick inte särskilt bra och inom några år var han utblottad.

Han återvände till Läckö, ägnade sig åt undervisning av godsets barn och skrev de berömda Tankar om ståndscirkulation (1845), och Tankar om ståndscirkulationens verkställighet (1846). Ståndscirkulationen var, menade Rudenschöld:

”ägnad att motverka den alltmer växande och högst skadliga överbefolkningen inom herremansklassen; den hänvisade var och en till det stånd för vilket hans naturanlag gjorde honom lämplig; dess huvudsyfte var att kristligen förbrödra de samhällsklasser som fördelades efter olika levnadsställningar och förhållanden.”

Rudenschöld skilde ståndscirkulationen från ståndsnivellering, som han såg som:

”ett naturvidrigt utjemnande af de höjder och dalar, som skaparen anlagt och förordnat.”

Torsten Rudenschöld

Det är här Fredrika Bremer träder in.

Hon hade blivit intresserad av hans tankar om ståndscirkulationen och skickade i januari 1846 betalning för fem exemplar av boken och beställde ytterligare fem exemplar för övrigt till ett pris av en riksdaler per styck.

Med en originell bild prisade hon hans insatser:

*”Tankens och bildningens ängel har givit oss kvis-
tar brutna av frihetens och jämlikhetens träd.
En del använder dem att piska varandra eller att
plantera dem i torra sanden Andra åter – Greve
Rudenschöld, Geijer och Richert – har ympat dem
in i det eviga vinträdet, det som lever och bär frukt
evinnerliga och de har tänt andra att göra så, på det
trädet må överskugga hela mänskligheten och alla
fåglar under himlen må bygga i dess krona.”*

Fredrika Bremer kom att i hög grad intressera sig för Rudenschölds folkskoleexperiment på Kålland-
sö och hoppades att på något sätt kunna hjälpa till.
Hon skickade 200 riksdaler som nyårsgåva i de-
cember 1846. Ett år senare återkom hon med löfte
om att bidra med 200 Rdr för åren -48,49, och 50.

*”Det är vad jag utan betänkande anser mig kunna
lova och hoppas att det något litet kan bidra till
hans lugn och trevnad.”*

Men hon hade också en önskan om att saken skulle
stanna dem emellan.

1848 – revolutionsåret skriver hon till Rudenschöld
om att hon distraheras av händelserna. Hon hoppas
på ett nytt samhälle och skriver till honom:

*”som lik en ny skönare Phenix uppstiger från bålet
ur askan där den gamle förbrännts.”*

Hon fortsätter:

*”Ja, jag vet att vi glatt oss tillsammans åt den so-
ciala ombildningen som lovar likhet i uppfostran
åt alla, rätt åt alla, som låter oss se dagningen av
ett ädlare folkvälde och av folkets ingående i deras
myndiga år.”*

Det är ord och inga visor. Kontakten mellan Bre-
mer och Rudenschöld höll i sig över åren. Under
1853-54 finns åtminstone tre brev registrerade från
Bremer till Rudenschöld. Det gäller introduktions-
brev till Rudenschölds son som ska till Amerika.
Förutom själva introduktionen tipsar även Bremer
om vad sonen ska tänka på, hur han bäst lär känna
landet och hur han ska bete sig. Ganska intressant
läsning faktiskt. Torsten Rudenschöld var Sven
Adolf Hedlunds svärfar och anknytningen till Göte-
borgs Museum börjar skönjas.

Marstrand

Gunnar Wennerberg skriver om sitt sammanträf-
fande med Fredrika Bremer i Marstrand 1849 till
sina vänner i Uppsala, professorskan Alida Knös
och hennes dotter Thekla Knös:

*”Förlåt mig följande reflexion, som dock kommer å
propos: ett fruntimmer, om än aldrig så utmärkt av
snillet och hjärtats gåvor, är och förblir avskyvärt,
ett monster, en Tintomara - ja mara, om hon kläder
sig så som vår goda Fredrika. Vad gör det, om man
är ful?*

*Det äro de flesta. Men man bör av var och en (och
i synnerhet ett fruntimmer) ha rättighet att fordra,
att hon eller han gör sig så dräglig som möjligt och
ej glömmar att hur ful han av naturen må vara, han
dock i sin helhet är guds beläte.”*

Wennerbergs uppfattning att hennes klädsel var
viktigare än hennes gärningar talar för sig själv.

Men Marstrand var bus, upptåg och glädje.
Man lekte kommunism och proklamerade den
23juli den badiska republiken

*”med de radikalaste tendenser, jemlikhet, röd färg,
emancipation på alla kanter, riksdagar, tidningar,
m.m.”*

Till detta kom ständiga revolutioner och bullran-
de sammankomster. Sekreterare i republiken var
system Agathe (under namnet Ragatha Bremer),
förste minister var greve Erik Sparre, men presi-
denten varierade. Man hade en tidning som kall-
lades Hafskatten, fylld med politiska och ironiska
artiklar. Bremer skriver:

”De mest emancipationslystna av fruntimmren böra strängt förbjudas att tala om politik, ja även tänka på allmänna ärenden, fäderneslandet eller mänskligheten m.fl. saker varmed de intet ha att skaffa. Och därest de ändå emancipera sig därtill, bör detta genast till vederbörande inrapporteras, varför det även torde vara nödvändigt att överallt låta dem åtföljas av ett par vakter. Rådigt vore även i samhallets nu upprörda tillstånd att förbjuda pepparkakor, musik och dans och i synnerhet cigarrer som farligt stimulerande medel samt läsning av liberala tidningsblad.”

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (förkortat GHT), även Handelstidningen, var en dagstidning som gavs ut i Göteborg 1832–1973.

Magnus Prytz var GHT:s utgivare fram till december 1848, då Johan Sandvall från Jönköping köpte tidningen. Sandvall hade genom förfalskningar kommit över en större summa pengar och tvingades 1851 att fly till USA. Den 1 maj 1851 gjordes då en överenskommelse mellan Prytz och redaktörerna C.J. Lindskog och J.M. Winnerstedt om att bilda

Handelstidningens Aktiebolag. Den 1 maj 1852 gjordes blev redaktören S.A. Hedlund huvudredaktör och delägare i GHT, vilket han var fram till sin död den 16 september 1900. Han efterträddes av sin brorson Henrik Hedlund som innehade posten till 1917.

Under chefredaktör S.A. Hedlund fick tidningen en liberal prägel. Den mest kända chefredaktören var Torgny Segerstedt som tillträdde 1917 och ledde tidningen till sin död 1945. Segerstedt blev internationellt känd för sin kritik mot Hitler och Nazityskland, som han inledde redan 1933.

Viktor Rydberg anställdes som redaktör på GHT i maj 1855 och blev kvar på tidningen i tjugo år. 1865 anställdes Mauritz Rubenson som flygande reporter, han blev kvar fram till sin död 1899. Tidningen var under lång tid ett viktigt nav kring vilket det liberala intellektuella samtalet i Göteborg kretsade. Det var där tankar kom i tryck och genom den kan man idag följa bland andra S.A Hedlunds och Victor Rydbergs åsikter. Den är därför viktig att ha med sig ett landskap utifrån vilket en kan förstå kopplingarna mellan Fredrika Bremer, Torsten Rudenschöld, Sophie Ahlbom, S.A Hedlund och Victor Rydberg.

Efter att ha läst Alexis de Tocquevilles skildring av Amerika, reste Fredrika till USA 1849 där hon stannade till november 1851. Hennes upplevelser som finns i dagboksanteckningar och brev till systemn Agathe, resulterade i reportaget Hemmen i den nya världen (1853-54). I USA hade hon än mer fått insikt i den filantropiska verksamheten och hon försökte starta ett världsfredsprojekt i England med en programskrift som trycktes i The Times 1854. Vid denna tid kallar hon sin ideologi för ”kristen socialism”, en i dåtidens England förekommande riktning, då konkurrenstanken enligt henne var oförenlig med det kristna budskapet. Hon uppfat-

tas dock ofta som kristen socialliberal. Ideologiska beröringspunkter med Göteborgs Handels och Sjöfartstidning fanns således.

Sven Adolf Hedlund

Sven Adolf Hedlund föddes 1821 på en ö i Mälaren och var son till lantbrukarparet Carl Adolf Hedlund och Regina Björner. Han läste vid Uppsala universitet och efter det fick han ett vikariat vid Kungliga Biblioteket i Stockholm. Där intresserade han sig för reformfrågor och skolan.

Efter att ha skrivit en text i frågan, Vad är bildning? (1845), kom han i kontakt med Torsten Rudenschöld som var dåtidens expert inom området. De två lärde känna varandra och vänskapen hade stor betydelse för Hedlund, både privat och professionellt. Hedlund gifte sig senare med Rudenschölds dotter Stina. Hedlund slog in på tidningsbanan och fick då möjlighet att utveckla sina politiska åsikter.

Vid tiden ansågs han nog som rätt radikal men idag skulle vi snarare kalla honom för socialliberal. Hedlund tog intryck av oroligheterna i Paris 1848 i Sverige bildades Reformvännernas sällskap. Det var ett hundratal frisinna riksdaysmän med bland andra Lars Hierta och J G Richert. I november samma år valdes Hedlund till sekreterare för Stockholms reformsällskap. Det politiska engagemanget kombinerades med tidningsarbete. Först var han verksam i Stockholm och Örebro men i början av 1850-talet flyttade han så över till Göteborg.

I Göteborg fanns tidningen Göteborgs Handels och Sjöfartstidning grundad av Magnus Prytz 1832. Efter oroliga år på 40-talet var det dags för en förändring och den bestod i rekryteringen av Hedlund. Ung, hungrig och engagerad påbörjade han sitt arbete inom tidningen. På ett riksplan är inte Hedlund särskilt känd. Han ägnade sig mest åt kommunala och museala uppdrag vid sidan av tidningen. Däremot verkar han ha haft stor betydelse genom sin förmåga att sammankoppla människor. Känt är att han bland annat hade intensiv kontakt med Björnstjerne Björnsson, en annan journalist verksam i Norge. Senare fick vänskapen med Viktor Rydberg stor betydelse för dem båda. Hedlund och Rudenschöld är också länken mellan Göteborgs Museum, Sophie Ahlbom och Fredrika Bremer. Hedlund var en ivrig förkämpe för tidens liberala reformer och kultursträvanden, för representations ombildning och understödde det De Geerska förslaget, var ivrig vän av näringsfrihet och frihandel, en varmhjärtad ivrare för religionsfrihet i betydelse av samvets- och bekenntelsefrihet. Han var vän av skolreformer såväl inom folkskolans som den högre skolundervisningens fält, mot latinhervälde, för folkskolan som bottenskola, handaslöjd, fantasins utbildande, folkhögskoleväsendet, anhängare av kvinnoemancipationen och strafflagens

och strafflagens reformering, av arbetarrörelsens främjande genom ömsesidigt tillmötesgående klasserna emellan, vän av rösträttsutvidgning och reform av skatteväsendet genom grundskatternas avskaffande; motståndare till indelningsverket och vän av ett milissystem, understödjande i huvudsak härordningsförslaget 1883, i vars förberedande han tagit del; stödjande alltifrån 1870-talets början det gamla lantmannapartiets politik såsom åsyftande folklig och frisinnad politik, på nordisk grund, härutinnan under 1870-talet och 1880-talet samverkande med bondepartierna i Norge och Danmark.

Som chefredaktör till GHT och svärson till Rudenschöld fanns det många beröringspunkter mellan Hedlund och Bremer. Under tiden mellan 1852 och 1865 finns 11 brev registrerade från henne till honom och de träffades vid åtminstone ett tillfälle. Det roligaste är nog ändå följande:

Sedan Hedlund flyttat till Göteborg hade Bremer en korrespondens med honom. Hösten -53 berättade han att han tänkte gå in i ett ”Det går an-äktenskap”, dvs utan vigsel – med Stina Rudenschöld. Men då hade Bremer invändningar. Hon såg positivt på äktenskapet genom

”ingenting är så välgörande, verkar så utvecklande och så stadgande i allt godt på en god och ädelsinnad ung man som förbindelsen med en ung kvinna af äkta kvinnligt värde”

Samvetensäktenskap trodde hon inte alls på. Hon såg barnen som de stora förlorarna i en sådan förbindelse, i en tid då arvsrätt fortfarande styrdes utifrån äktenskap. Så nog fanns det kopplingar mellan Hedlund och Bremer.

Vidare skriver Hedlund -54 angående utgivningen av Hemmen i den nya världen:

”Tecknen visa, att mer än en ädel kvinna lyssnat till dessa uppmaningar och att Fredrika Bremers ord äro ett säde, som ska bära stora frukter för mensklighetens framtid. Allenast denna tanke är så hög, att ”Hemmen i den Nya världen” skulle ägt vår beundran, om de icke innehållit något annat än den.”

Kanske är det inte alls konstigt att skrivbordet finns på museet?

Viktor Rydberg

Efter Herthas utgivning begav sig Fredrika ner till södra Europa; först Schweiz, sedan Grekland, Italien, Frankrike och Orienten. Om detta har hon skrivit i Lifvet i gamla världen (1860-62). Filantropen Fredrika Limnell bekostade en stor del av hennes resa mellan Italien och Palestina. Framför allt studerade hon nu de olika kyrkorna. Under denna tid hade Fredrika en tanke att bygga en framtidskyrka där alla trosuppfattningar skulle vara välkomna. Hon kallade detta för ”den högsta kritiska ståndpunkten” och menade att flera religioner och moralsystem verkligen kunde enas. Vissa folk ansåg hon dock vara oförbätterliga och då kunde hennes försoningstanke, som annars var så framträdande, vara mycket fjärran. Hon var visserligen långt före sin tid i många avseenden, men i vissa fall satt hon fast i gamla föreställningar. I dessa tankar blev hon varse en ny författare – Viktor Rydberg.

Han skriver i GHT att bokens sista del gav alla svar man ville ha om Grekland och att Bremer ägde alla egenskaper en reseskildrare borde ha:

”blick för de yttre företeelserna, för de andliga fenomenerna, till vilkas uppfattande och begripande det fordras skarpsynthet och vana hos själens öga samt en anseelig fond av kunskaper – dessa egenskaper har Fredrika Bremer.”

Många jämför Hemmen i den nya världen, med Livet i den gamla världen, men Burman skriver insiktsfullt att medan den första är ett sökande efter den nya människan, är den andra ett studie i sökandet efter Gud.

1862 läser hon Rydbergs ”Den siste Athenaren” som utspelar sig i brytningen mellan hedniskt och kristet. Den slår direkt an hos Bremer och hon ber Hedlund att säga något om honom. Själv skriver Bremer om Rydberg:

”Om han icke är av de unga, som redan tror sig vara fullt färdig, vilket ädelt rum skall han ej kunna intaga icke blott i, utan i kampen Sveriges litteratur om de stora frågor, som i denna tid uppröra den tänkande mänskligheten. Mig har han redan skänkt en renaste litterära njutning, som jag erfarit allt sedan min hemkomst från Fäderneslandet.”

Bremer ville träffa Rydberg och så skedde också den 1 maj 1862. Det gick inget vidare och Hedlund konstaterar att det rådde en viss stelhet vid detta besök. De möttes igen 1863 och 1864 ordnade Bremer så att Den siste Athenaren skulle översättas till engelska. Den utkom 1869.

Lite tid kvar

Fredrika Bremer återvände till Sverige 1861. De sista åren deltog hon bland annat i den segdragna debatten om ständsriksdagen, som ledde till representationsreformen vilken trädde i kraft 1866. Efter en kort tids sjukdom avled hon på nyårsafton 1865 i sin kammare på Årsta slott. Hennes kvarlåtenskap inbegrep opublicerat material som ärvdes av hennes syster Charlotte Quiding. Hon utgav valda delar men förstörde stora partier, resten överlät hon till Kungliga biblioteket. Fredrika Bremer ligger begravd i familjegraven vid Österhaninge kyrka i Haninge kommun.

1866, i november hölls en minnesfest till Bremers ära i Elementarläroverket i Göteborg. Man hade en nyskriven kantat och en lång föreläsning om henne. Kantaten beskrev Bremer som både ljuvlig och Stridsmö.

Festen beskrevs som en vallfart och uppmanade till sist alla Sveriges kvinnor att resa en ärdig minnesstod åt denna den mildaste och mest varmhjärtade apostel för evangeliet om kvinnans emancipation i detta ords vackraste, ädlaste, ja heligaste betydelse!

Tanken vindlar

Ett skrivbord förvärvades till Göteborgs Museum 1868. Genom att följa Fredrika Bremer, S. A. Hedlund och några till kan vi ändå förstå varför det kom att hamna i museets samlingar. Det finns inget brev, ingen avsiktsförklaring. Kanske var det en tanke om att ha en del av det bildade Sverige i samlingarna som fällde avgörandet? Kanske var Sophie Ahlboms dödsbo i behov av pengar? Den här undersökningen har inte kunnat fastställa vare sig det ena eller det andra. Däremot är det klart att det spelat roll med tidsanda, kontakter och en önskan om att skapa värde inför framtiden. Och nog är det intressant att följa ett föremåls väg genom historien i ett museum? I vilka sammanhang och frågeställningar som skrivbordet kommer att visas i framtiden kan vi bara sia om.

Men genom den här resan har också frågor om symbolvärden rests. Vad är ett skrivbord mer än ett bord att sitta och skriva vid? Varför återkommer vi till dem. Själv kommer jag att tänka på ordstävets The pen is mightier than the sword... Vid skrivbord har det formuleradats stora tankar, hisnande berättelser och viktiga beslut har undertecknades, för att inte tala om alla brev och mänskliga utbyten som har skett. Idag sker allt detta på så många andra ställen, via telefoner, datorer, TV och vid köksbord.

Det synes också som vikten av skrivbord växte under 1800-talet. Vid en hastig genomsökning av samlingarna är de flesta skrivborden från just 1800-talet och en bit in på 1900-talet. Tanken vandrar vidare till att det sker samtidigt som religionen, åtminstone i västvärlden tappar sin absoluta dominans. Makten förflyttades från kyrkans altare till mannens skrivbord och enstaka fall även till en kvinnas. Förekomsten av skrivbord i samlingarna på museerna vittnar om detta.

Även populärkulturen uppmärksammar symbolvärdet av skrivbordet. För att knyta an till Micheal Foucaults tankar om maktstrukturer kan en se en skiljelinje i skrivbordet mellan herren och slaven, den som bestämmer och den som blir bestämd över. Den scenen har utspelats i otaliga filmer och böcker men också det klassiska svepandet över skrivbordet där den undertryckte reser sig genom att maktens attribut åker i golven. Skrivbordet som maktsymbol visar sig ändå kanske bäst genom kraften i skändandet av dess värde. Först då blir vi varse hur laddat det kan vara.

För nästan lika ofta som någon gör rent på någons skrivbord, har det också använts som plats för sexualitet – där de båda aktiviteterna handlar om att ta sig rätten att ta platsen i anspråk, men då har vi kommit en bra bit bort från Fredrika Bremers skrivbord – eller har vi det? Vem vet vilka tankar om makt, liv, sorg, kärlek och sexualitet som har tänkts vid just detta bord. Om väggar kunde tala och om ett skrivbord kunde berätta!